

تبیین جامعه‌شناختی هویت دینی

مطالعه موردی؛ دانشجویان پیام نور شهرستان سقز در سال ۱۳۹۲

سید سلام شهابی^۱

فرهاد بیانی^۲

چکیده

هدف مقاله حاضر بررسی وضعیت هویت دینی دانشجویان و عوامل اجتماعی تعیین کننده آن است. دین به منزله پدیده‌ای پویا مهمترین رکن هویت فرهنگی در جامعه در حال گذر ایران است و نقش مهمی در شکل دهی به هویت جوانان دارد. همچنین مسأله هویت دینی جوانان با توجه به درصد بالای جمعیت اهمیت دو چندان دارد. می‌توان گفت هویت دینی مهمترین بعد هویت اجتماعی است که نقش تعیین کننده‌ای در هویت یابی هر یک از افراد جامعه دارد. جامعه آماری این تحقیق دانشجویان دانشگاه پیام نور سقز می‌باشد، همچنین حجم نمونه مورد نیاز برای تحقیق ۳۸۰ نفر از دانشجویان بوده که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. روش تحقیق پیمایش می‌باشد. برای گردآوری اطلاعات از ابزار پرسشنامه محقق ساخته مبتنی بر طیف لیکرت استفاده شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که متغیرهای مذهبی بودن والدین، مذهبی بودن دوستان و انسجام اجتماعی با هویت دینی دانشجویان رابطه‌ی معنادار و مستقیمی دارند اما بین مصرف رسانه‌ای (اینترنت)، طبقه اقتصادی-اجتماعی و جنسیت با هویت دینی رابطه معناداری وجود ندارد.

واژگان کلیدی: هویت دینی، مصرف رسانه‌ای (اینترنت)، انسجام اجتماعی

^۱ دانشجوی علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور بانه

^۲ دانشجوی دکتری اقتصاد و جامعه‌شناسی توسعه، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

مقدمه

هویت دینی^۱ یعنی اتکای فرد به یک نظام یا پایگاه اعتقادی که بر جهت‌گیری فرد در زمینه‌های مختلف تأثیر می‌گذارد و در واقع می‌توان گفت هویت مذهبی فلسفه زندگی و حیات یک فرد را تشکیل می‌دهد و به عبارت دیگر، نوجوان دارای هویت مذهبی، عظمت، قدرت، بقاء و دوام خود را از مذهب می‌بیند. (ایزدی و قاسمی، ۱۳۹۰: ۱۱۷). گیدنز برای مشخص شدن هویت دینی فرد، دو نوع هویت دینی به نام‌های سنتی و بازتابی را از یکدیگر متمایز کرد و هویت دینی سنتی شامل ارزش‌ها، احساسات و شناخت‌های این نوع هویت در شرایط جامعه‌پذیری بر فرد منتقل شده و کمتر مورد بررسی و کندوکاو قرار گرفته است. در مقابل، هویت دینی بازتابی شامل هویت ارزش‌ها، احساسات و شناخت بیشتر مورد بازبینی نقد قرار می‌گیرد و فرآیند شک‌اندیشی در مورد آن‌ها به آن‌ها ویژگی سیال بازتابانه داده است (گدازگر و فتحی، ۱۳۸۵: ۱۴۴). همچنین هابرماس و رورتی ارجاع دین و اعتقادات مذهبی به حوزه‌ی خصوصی را لازمه ایجاد جامعه دموکراتیک می‌دانند (بزرگیان، ۱۳۸۵: ۴۳). دورکیم و کنت در مورد وضعیت دین و هویت دینی در جهان معتقدند که دین نقش قبلی خود را از دست داده است و دیگر نقش قبل خود را در انسجام بخشی و هویت‌دهی به گروه‌ها و افراد ندارد و این روند از جوامع کوچک، ساده، همگون و قبیله‌ای به سمت جوامع بزرگ، مدرن، متمایز، و صنعتی صورت گرفته خواهد شد یا تبدیل شده است (گدازگرو فتحی، ۱۳۸۵: ۱۴۴). هویت دینی از مهمترین عناصر ایجاد‌کننده همگنی و همبستگی اجتماعی در سطح جوامع است که طی فرآیندی با ایجاد تعلق خاطر به دین و مذهب در بین افراد جامعه نقش بسیار مهمی را در ایجاد و شکل‌گیری هویت جمعی دارد. در جامعه‌ی ما به دلیل این که جوانان درصد بالایی از جمعیت را تشکیل داده است این مسأله در ابعاد با قشر جوان اهمیت دوچندانی دارد؛ زیرا قشر جوان در هر جامعه‌ای به لحاظ برخورداری از توان و انرژی فراوان قادر است تأثیر تعیین‌کننده‌ایی به آینده جامعه بگذارد (سفیری و غفوری، ۱۳۸۶: ۲).

با انقلاب صنعتی و پیشرفت تکنولوژی در غرب به سرعت سلطه‌ی تکنولوژی به رغم دست‌آوردهای مثبت آن به تمام ابعاد زندگی سیطره یافت و تبعات منفی فرهنگی آن پیش‌تر مشهود شد و در غرب با مطرح شدن نظریه «دهکده جهانی» مک لوهان و امثال آن زمینه برای پذیرش فرهنگ غربی در سراسر دنیا به خصوص کشورهای جهان سوم مهیا نموده اند و اساس فرضیه دهکده‌ی جهانی مک لوهان به این صورت است که کشورهای غربی با

1 Religious Identity

استفاده از فن آوری‌های موجود شامل: ماهواره، رسانه‌ها و فضاهای مجازی که در اختیار دارند، فرهنگ و آداب و رسوم خود را به سراسر جهان به ویژه کشورهای جهان سوم و در حال توسعه در سراسر جهان تبلیغ می‌کنند، تا مردم به ناچار فرهنگ و هویت دینی خود را رها کنند و فرهنگ و ادیان این نوع کشورها را بپذیرند. اگر مردم فرهنگ غرب را بپذیرند تبعات منفی خواهد داشت و باعث فروپاشی اخلاقی در پی دارد و این آسیب به خصوص در کشورهای جهان سوم اتفاق افتاده است و بخصوص بخش فرهنگ دینی یا هویت دینی را تخریب می‌کند. از آن جا که فرهنگ دینی عاملی برای تنظیم و ارزیابی نقد اطلاعات نامطلوب است اگر از قدرت آن کاسته شود فرد دچار نوعی سر در گمی، تردید، بی‌هویتی و تردید خواهد شد (عیوضی، ۱۳۸۰: ۱۸۳).

تأثیر فناوری باعث شده است که در جوانان خرده فرهنگ ما و ارزش‌ها و هویت جدیدی در جوانان پدید آورده‌اند. به گفته اریکسون جوانان در دوره‌ای به سر می‌برند که پایه و اساس و تعهد و تعمیم یافته و احساس تعلق عاطفی به جامعه خود را کسب می‌کنند و در سنین نوجوانی و جوانی شخصیت فرد شکل گرفته و طی روند جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه خود درونی می‌کنند و بر اساس آن رفتار و اندیشه خود را تشکیل می‌دهد. حالا اگر در این سنین در روند درونی کردن ارزش‌ها و هنجارهای دینی خلل ایجاد شود فرد دچار نوعی حیرانی و سرگشتگی در مواجهه با مسائل و پدیده‌های دینی خواهد شد (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲۶).

در تحقیقی که فیض آباد در سال (۱۳۹۲) انجام داده است به این نتیجه رسیده است که در ایران کاهش تدریجی دینداری به گرایش دین رسمی و افزایش نوعی مناسک جمعی که تحت کنترل سیاسی نباشد را تأکید می‌کند، و همچنین نتایج نشان می‌دهد نماز جمعه افراد مورد تحقیق کاهش یافته است یافته‌های تحقیق در ایران کاهش تدریجی گرایش به دین رسمی و افزایش نوعی مناسک جمعی که تحت کنترل سیاسی نباشد را تأکید می‌کند. درست است که عزاداری امام حسین (ع) می‌تواند یکی از شاخص‌های دینداری مناسکی تلقی شود اما با توجه به کاهش تدریجی نماز خواندن و هرچند اندک و کاهش کسانی که به نماز جماعت و نماز جمعه رفته (تقریباً زیاد) تا حدودی این نظریه دورکیم تأیید می‌شود که مفهوم دین در حال تغییر یافتن است اما جوامع به مدد دین برای انسجام خود تشریفات جدید را جایگزین تشریفات قدیم می‌نمایند و در این بازه زمانی هر چهار فرضیه ما تأیید می‌شود که دینداری ایرانیان و جوانان در بعد مناسکی کمی کاهش یافته و در ابعاد حضور اجتماعی دین در بعد مناسک این کاهش چشمگیر است اما در بعد اعتقادی و تجربی نه تنها کاهش نیافته که در ابعاد جدیدی نیز متکثر و افزایش یافته است. یافته‌های پژوهشی لطف

آبادی و همکاران در سال (۱۳۸۳) حاکی از آن است که اکثر نوجوانان و جوانان ایران در زمینه رهنمودهای عملی و عینی اعتقادات دینی، هویت دینی افراد دچار ضعف‌های جدی‌اند؛ و گروهی وسیعی از نوجوانان و جوانان که در جنبه نظری دارای هویت کم دینی هستند؛ در عمل گرفتار سردرگمی و توقف و تعلیق هویت‌اند و تعهد لازم را نسبت به مقتضیات هویت دینی از خود نشان نمی‌دهند. این ضعف‌ها در جوانی و بزرگسالی نیز باقی است و نتیجه آن را در مناسبات اجتماعی و اقتصادی مردم با یکدیگر شاهدیم. از طرفی ایران جمعیتی جوان دارد که بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ که منتشر شده است تعداد جمعیت ایران در حدود ۷۶ میلیون و ۱۰۰ هزار نفر گزارش شده است که بیشتر این جمعیت را جوانان تشکیل می‌دهند که شامل گروه‌های سنی کودکان و نوجوانان (زیر ۱۵ سال) ۲۳،۴ درصد معادل ۱۷،۵ میلیون نفر، جوانان (۱۵ تا ۲۹ ساله) ۳۱،۵ درصد معادل ۲۳،۷ میلیون نفر می‌باشد. بیشتر جمعیت جوانان ایران را قشر دانشجو به خودش اختصاص داده است و این گروه بیشتر در صدد بازاندیشی هویت دینی خودشان هستند، یعنی در مورد هویت دینی خود با پرسش‌ها و چالش‌های جدی روبرو خواهند شد و سعی در برطرف کردن خلاءهای هویت دینی خود در دانشگاه‌ها هستند. دین از طریق انتقال ارزش‌ها به نسل جوان و نوجوان، آینده هر جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد و این در شرایطی است که دیگر منابع تأثیرگذار بر دل، دیده و رفتار جوانان منحصر و حتی محدود نیست. تعداد و تکثر منابع اثرگذار بر حوزه‌های شناختی و نیز حوزه‌های عاطفی، به خصوص در جامعه ایران که جامعه‌ای مبتنی بر دین، متأثر و دلبسته به آن است و راه‌های عمل در آن تحت تأثیر اعتقادات دینی است، می‌تواند بر بروز بحران‌های جدی در سطوح مختلف اخلاقی منجر شود. با توجه به این که انقلاب اسلامی بر مبنای این باور شکل گرفت که دین تمام زندگی است، زندگی این جهان و زندگی جهان واپسین. زندگی این جهان نیز تنها محدود به عبادت دانسته نشده، بلکه کلیه وجوه جمعی و نیز مادی حیات بشری را در برگرفت (شریعتی، ۱۳۵۶: ۳۵).

تحقیقات نشان می‌دهد در سال‌های پس از جنگ و دهه اخیر از گرایش‌ها و نمایان‌مذهبی مردم در مقایسه با اوایل انقلاب کاسته شده است که عواملی مختلفی مانند فقر، فشار مالی، تغییر نظام ارزش‌های جامعه از طریق پرورش نیازهای مادی و دنیوی با تبلیغات گسترده و گسترش روزافزون برنامه‌های جذاب مختلف فرهنگسراها، فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی و ویدئویی، آموزش ناصحیح محتوای مذهبی، ضعف دارندگان نقش هدایت یا روحانیت و روش‌های ارائه دین از سوی تین نهاد باعث تضعیف دین گردیده است. همچنین جامعه ایران از معدود جوامعی است که دین در آن حضور فعال و پر مسئولیتی دارد. همین امر آن را در مقیاس یک آزمون بزرگ و در برابر یک تجربه تاریخی سرنوشت‌ساز قرار داده است. به طوری

که شکست با توفیق آن می‌تواند تأثرات عمیق و ماندگاری بر این جامعه، برای این دین و حتی بر مسیر تحولات دنیای آینده بر جا می‌گذارد (رفیع پور، ۱۳۸۰: ۱۲۵) اما این تأثیر در بین اقشار جامعه به یک اندازه نیست حتی این تغییرات در کشورهای مختلف باهم متفاوت می‌باشد. مطابق یافته‌هایی که جامعه‌شناسان به دست آورده‌اند، دانشجویان کمتر از مردم عادی به دین‌گرایی دارند و در شهرهای بزرگ صنعتی کمتر از روستاها و شهرهای کوچک پیرو دین وجود دارد. شریعتی در زمینه مواجهه جوانان با دین می‌نویسد: «نیاز این نسل و کیفیت ترقی و تفکر این نسل ناشناخته شده نیست. نسلی که با مدرن‌ترین اندیشه‌های امروز کم و بیش آشناست و مکتب‌های فلسفی از هر طرف به مغزش هجوم می‌آورد، نمی‌تواند در حد یک مذهب ارثی تقلیدی و تعبدی پایین بیاید... این که به نظر می‌رسد مبانی اعتقادی و ایمان مذهبی نسل جدید سست‌تر شده، نه به خاطر این است که اصولاً روح این نسل، روح لامذهبی و بیگانه با مذهب است بلکه بعکس، امروز بیش از پیش از هر وقت دیگر، نیاز به معنویات در نسل جوان حتی در کشور ما احساس می‌شود. متأسفانه به این نیاز جواب کافی داده نمی‌شود و در نتیجه خلاء ناشی از آن موجب آوارگی و پریشانی و رنج بیشتر این نسل گردیده و یا با چیزهایی پر می‌شود که به فساد و تباهی منجر می‌گردد و جز این دو سرنوشت، سرنوشت دیگری ندارد» (شریعتی، ۱۳۵۶: ۳۳). ایران به مثابه یک کشور در حال توسعه به دلیل گذار از مرحله سنتی به مدرنیسم، به طور مستمر در حال دگرگونی ساختاری در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و مذهبی است این دگرگونی‌ها علی‌رغم متمایزاتی که جامعه ایران از جهات متعدد با دیگر جوامع در حال گذار دارد، در نظام ارزشی آن اثر گذاشته و اگرچه تغییرات آن تدریجی است ولی به دلیل شرایط و مقتضیات زمان و ارتباطات فراملی شتاب فزاینده‌ای به خود گرفته است (رفیع پور، ۱۳۷۹: ۱۳۰). در چنین فضایی پرداختن به موضوع هویت دینی دانشجویان و عوامل اثرگذار بر تغییرات آن، به موضوع مهمی تبدیل شده است و با لحاظ نمودن اوضاع و رویدادهای جدید، این سؤال مطرح است که چه عواملی بر هویت دینی دانشجویان پیام نور شهرستان سقز در سال ۱۳۹۲ تأثیرگذارند؟

ایمان پور و سروش (۱۳۸۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی عوامل موثر بر هویت مذهبی جوانان در شیراز» با استفاده از روش پیمایش به مطالعه هویت دینی افراد مورد مطالعه پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق از یک نمونه ۴۰۰ نفری که به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای از جامعه آماری ۲۵۲۳۵۰ نفر انتخاب شده‌اند، نشان می‌دهد؛ جنسیت، میزان مذهبی بودن والدین، میزان مذهبی بودن دوستان و میزان دنیاگرایی بیشترین تأثیر را بر هویت مذهبی جوانان داشته است، و تحلیل چند متغیره نشان می‌دهد از میان این متغیرها

، میزان مذهبی بودن دوستان بیشترین تأثیر را بر هویت مذهبی جوانان داشته است (بتا=۰/۴۵۴) و پس از آن میزان دنیاگرایی بیشترین تأثیر را بر هویت دینی از خود نشان می‌دهد که متغیرهای مهمی مانند تحصیلات و میزان رضایتمندی سیاسی و جهانی شدن، به صورت غیر مستقیم بر هویت مذهبی اثر داشته‌اند. به این صورت که تأثیر میزان رضایتمندی سیاسی و جهانی شدن از طریق میزان دنیاگرایی بر هویت مذهبی اعمال شده است ($R^2=0/547$).

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که منابع تفسیر کنش در دنیای مدرن متکثیر شده‌اند و دین به عنوان یک منبع مهم تفسیری با آن‌ها به رقابت پرداخته‌اند. گدازگر و فتاحی در سال (۱۳۸۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «دانش‌آموزان دختر: هویت دینی یا هویت قومی؟» با روش پیمایش به مطالعه هویت دینی افراد مورد مطالعه پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد متغیر هویت دینی در بین دانش‌آموزان مسیحی ۵۴/۶، دانش‌آموزان سنی ۵۳/۷ و دانش‌آموزان شیعه ۵۲/۲ بوده است. همچنین از هویت قومی نتیجه گرفته است که دانش‌آموزان ترک نسبت به دانش‌آموزان کرد و ارمنی از لحاظ هویت قومی در مرتبه پایین‌تری هستند و میانگین بدست آمده از کل پاسخگویان حکایت از جایگاه نسبتاً ضعیف هویت قومی در میان آن‌ها دارد و همچنین نگرش والدین، گروه‌های همسالان بر هویت دینی و قومی دانش‌آموزان مؤثر بوده است. سفیری و غفوری (۱۳۸۶) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران با تأکید بر تأیید خانواده» با روش پیمایش به مطالعه هویت دینی افراد مورد مطالعه پرداخته‌اند و نتایج نشان می‌دهد در خانواده‌هایی که والدین پایبندی بالایی نسبت به مؤلفه‌های دینی داشته باشند جوانان آن‌ها از هویت دینی و ملی قوی‌تر برخوردار هستند و عملکرد والدین در زمینه آموزشی و پرورش در بعد دینی و ملی رابطه‌ی مستقیم و مثبت دارد و میان محل سکونت و هویت دینی و ملی جوانان رابطه‌ی معکوس و منفی وجود دارد. همچنین با افزایش سن هویت دینی کاهش می‌یابد و بین تحصیلات و هویت دینی و ملی رابطه‌ی منفی و معکوس وجود دارد.

در پژوهشی که توسط محمد رضا طالبان تحت عنوان «خانواده، دانشگاه و جامعه‌پذیری مذهبی بر روی دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستان» در سال تحصیلی ۷۶-۷۷ منطقه ۵ تهران صورت گرفته است، فرضیه تحقیق این بوده که دینداری نوجوانان خانواده‌های تحصیلکرده کمتر از نوجوانانی با تحصیلات کمتر و بی‌سواد است. دیگر اینکه خانواده‌های تحصیلکرده فشاری کمتری به فرزندان خود برای انجام مناسک دینی می‌آورند و این فرضیات در پژوهش مورد نظر اثبات شده است همچنین در این پژوهش اشاره شده که برخی مطالعات انجام شده در ایران حکایت از همبستگی منفی بین دینداری و تحصیلات دارد.

یازبک و لومیس (۱۹۸۳) در مطالعه‌ای که به روش پیمایش و بهره‌گیری از پرسشنامه در مساجد شهرهای نیویورک، میدوست و سواحل شرقی انجام داده به این نتیجه رسیده‌اند که هر چه الفت افراد با مساجد بیشتر باشد، آنها به اجرای دقیق احکام شرعی تعهد بیشتری دارند. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که بین سن و وضعیت تأهل با مشارکت در فعالیت مساجد رابطه وجود دارد. بدین ترتیب که جوانان و افراد متأهل بیشتر از افراد مسن به مسجد می‌روند و در برنامه‌های مسجد شرکت می‌نمایند. کمپل (۲۰۰۶) در مقاله‌ی خود تحت عنوان «دین و اینترنت» به مطالعه‌ی دین آنلاین می‌پردازد. او پنج بخش برای این مقاله را در نظر می‌گیرد و معتقد است این پنج قسمت برای بررسی دین آنلاین اهمیت اساسی دارند. اول این که ضمن بیان تاریخچه مختصر از استفاده دینی از اینترنت، بر تنوع سنت‌ها و گروه‌های دینی گوناگون که به صورت آنلاین در تعامل با هم هستند تمرکز می‌کند. دوم، به توصیف و تبیین برخی شکل‌های متداول دین که به طور آنلاین فعال هستند می‌پردازد. سوم، جزئیات رویکردها و چشم‌اندازهای متفاوتی که به بررسی دین آنلاین پرداخته‌اند را نقد و بررسی می‌کند و می‌کوشد به طبقه‌بندی برخی از این پژوهش‌ها بپردازد. چهارم، محور این مقولات را معرفی می‌کند و بر موضوعات فراگیر و متداولی که در این دهه به مطالعه‌ی دین آنلاین برای مطالعات خاص پژوهشی پرداخته‌اند تأکید می‌کند و سرانجام، به اختصار به عرصه‌ها و حوزه‌های جاری را که در تحقیقات آینده به آنها نیاز است می‌پردازد.

همان‌طور که مطرح شده است هویت دینی یعنی «اتکای فرد به نظام یا پایگاه اعتقادی که بر جهت‌گیری فرد در زمینه‌های مختلف تأثیر می‌گذارد» و هویت دینی شامل پنج بعد تجربی، مناسکی، اعتقادی، شناختی و پیامدی است (ایزدی و قاسمی، ۱۳۹۰: ۱۱۶). یکی از اهداف مهم در این مقاله ارائه درکی جامعه‌شناختی از حضور همیشگی دین به عنوان یکی از منابع برای پاسخگویان است. در جامعه‌شناسی، دین به طور کلی به عنوان جزئی مهم از سیستم ارزشی یکپارچه‌کننده و انسجام‌بخش در نظر گرفته شده است. دین ملاطی اجتماعی است که افراد را به گروه‌های اجتماعی در نظمی مشترک به هم پیوند می‌زند. مذهب مانند هویت قومی و ملی و..... از پایه‌های مهم تشکیل‌دهنده هویت جوامع، گروه‌ها و افراد قلمداد می‌شود. در خصوص جایگاه، نقش و کارکردهای دین در شکل‌دهی به هویت جوامع و گروه‌ها نظرات گوناگونی وجود دارد که شاید بتوان آنها را در دو قالب کلی قرار داد: نخست کسانی که معتقدند در دوران کنونی دین همانند گذشته نقش هویت‌دهی خود را از دست داده است و گروهی دیگر معتقدند اگرچه تحولاتی در باورهای مذهبی صورت گرفته اما مذهب همچنان نقش هویت خود را حفظ کرده است. با نگاهی گذارا در نظریات جامعه‌شناسان بویژه نظریه پردازان حوزه مطالعات جامعه‌شناسی دین به روشنی آشکار می‌شود

که اندیشمندان این عرصه به نقش و جایگاه مذهب در شکل دهی به هویت جوامع و گروه‌ها اصرار دارند که نظریه پردازان گوناگون از جمله کنت، دورکیم، مارکس، گیدنز، پارسونز، یونگ، کاستلز، کولی و بلومر به نقش و جایگاه هویت دینی پرداخته‌اند.

اگوست کنت در بحث خود در خصوص نظریه مراحل سه‌گانه ذهن بشر به نقش دین در شکل دهی به گروه‌ها و جوامع انسانی یه ویژه در مراحل ربانی، متافیزیک اشاره دارد (زگوریدز، ۲۰۰۰: ۴). وی بیان می‌دارد که در مراحل اول و دوم توسعه‌ی جوامع، مذهب نقش اساسی در شکل دهی به هویت گروه‌ها و افراد دارد و به این دلیل است که دین و عالمان دینی از اهمیت خاصی برخوردارند، اما در مرحله‌ی اثباتی نقش مذهب کم‌رنگ‌تر می‌شود که به نظر وی این روند اجتناب‌ناپذیر است و به همین دلیل است که وی دین بشریت را بشارت می‌دهد (آلدريج، ۲۰۰۰: ۵۷). از دیدگاه کارل مارکس، دین اساساً محصول یک جامعه طبقاتی اقتصادی و اجتماعی است. به نظر او دین هم محصول از خود بیگانگی و هم بیانگر منافع طبقاتی است. دین هم ابزار ستمگری به طبقه زیر دست جامعه است و هم بیان اعتراض علیه ستمگری می‌باشد و نوعی تسلیم و مایه تسلی در برابر ستم‌گری است، پس دین افیون آدمیان است. همچنان مارکس معتقد است در جامعه‌ای که فاصله طبقاتی اقتصادی و اجتماعی بیشتر به چشم می‌خورد دین نقش لاغر و کم‌رنگی پیدا می‌کند و بیشتر مسایل مادی مطرح می‌شود و مردم به سوی مادیات کشانده می‌شوند و باعث کاهش دین شده است، ولی در مقابل، در جامعه‌ای که فاصله طبقاتی اقتصادی و اجتماعی کمتر باشد مردم کمتر دنبال مسایل مادی هستند و پایبند به ارزش‌ها و سنت‌ها مانند دین هستند و دین در این گونه جوامع در رونق است، پس دین به یک مسئله مهم برای این نوع جوامع در خور شده است (ریتزر، ۱۳۸۸: ۲۱۸). با بررسی دیدگاه ماکس وبر در خصوص انواع کنش، مفاهیم، افسون‌زدایی و انواع اقتدار و به ویژه «عقلانیت» به عنوان هسته‌ی مرکزی تحلیل جامعه‌شناسی وی از دنیای جدید در می‌یابیم که در دنیای معاصر خصوصاً کشورهای غربی مورد نظر وبر دین و باورهای مذهبی نقش هویت دهی را بر خلاف گذشته را از دست داده است و همانند جوامع سنتی نگرش انسانها و برداشت‌شان از پدیده‌های پیرامونی، همگن و قالبی نیست و در جریان روند حرکت جوامع سنتی به سمت جوامع مدرن و غلبه‌ی عقلانیت، ارزش‌های دینی نیروی اجتماعی و انحصاری خود را از دست می‌دهند و هویت‌های گوناگون متکثر و متفرق شکل می‌گیرند (گدازگر و فتحی، ۱۳۸۵: ۱۴۵). همچنین امیل دورکیم در بحث مذهب بر نقش جوامع مبتنی بر همبستگی مکانیکی و ارگانیکی اشاره می‌کند. وی بر این باور است که در جوامع مبتنی بر همبستگی مکانیکی افراد دارا سرنوشت یکسان، آداب و رسوم، فرهنگ و مذهب مشابهی هستند، دورکیم معتقد است که این نوع

جوامع (همبستگی مکانیکی) باعث افزایش مذهب، فرهنگ، وجدان جمعی تک تک افراد این نوع جامعه می‌شود. اما در جوامع مبتنی بر همبستگی ارگانیکی دیگر افراد این نوع جوامع دارای ویژگی‌های مشابه از جمله مذهب، فرهنگ یکسانی نیستند بلکه تفاوت‌های فردی رایج است. پس جامعه مبتنی بر همبستگی ارگانیک کمترین تأثیر را بر افزایش مذهب، فرهنگ و ... مردم دارد (باتر، ۱۹۹۸: ۴؛ کراین، ۱۹۹۷: ۶۹). از نظر دورکیم دین در ابتدا در میان جوامع اولیه (همبستگی مکانیکی)، وقتی که افراد به جمع بزرگتر پیوستند به وجود آمده است. در واقع در جوامع ابتدایی هویت اجتماعی افراد همان هویت مذهبی آنان است که آنها را تشویق می‌کند و سود جمعی را در رفتارشان در نظر می‌گیرد. (محتوای نمادها و مناسک مذهبی حتی موجودیت مادی جامعه را تنظیم می‌کند (کریفن، ۱۹۸۸: ۳۲۱) و در جوامع با همبستگی ارگانیکی محتوای وجدان جمعی، این دنیایی و فردگرا است و بازنامه‌های جمعی مشروع، بر پایه‌ی سازمان‌های کلی جامعه قرار ندارند و تعداد بیشماری از اخلاقیات و قوانین حرفه‌ای مختلف ظهور می‌کند (سروش و همکاران، ۱۳۸۰: ۴۴).

بر اساس نظریه ساخت یابی اگیدنز در واقع هر چه افراد در مواجهه با اینترنت فعالیت و مشارکت بیشتری داشته‌اند و هر چه این فعالیت بازتابانه‌تر باشد، در تولید معنا سهیم می‌شوند و بیشتر احتمال می‌رود که هویت دینی آن متأثر از این فضا بازتابی باشد. اما هر چه فرد در مواجهه با اینترنت، فعالیت و مشارکت کمتری داشته‌اند و هر چه این فعالیت غیر بازتابانه باشد در باز تولید معنا سهیم می‌شوند و اثر کمتری از اینترنت گرفته و بیشتر احتمال می‌رود که هویت دینی‌شان سنتی‌تر باقی‌بماند (قادی، ۱۳۸۵: ۱۸۱). بر اساس نظریه کاشت، پرورش سایت‌های اینترنتی بر هویت دینی فرد مؤثر است و می‌توان گفت که هر چه میزان و مدت مواجهه با اینترنت افزایش یابد و هر چه فرد محتوای مواجهه را واقعی تلقی کند بیشتر احتمال می‌رود که هویت دینی بازتابی داشته‌اند و بلعکس هر چه میزان و مدت مواجهه کاهش یابد و هر چه فرد محتوای مواجهه را غیر واقعی تلقی کند بیشتر احتمال می‌رود که هویت دینی سنتی باشد و همچنین هر چه فرد بیشتر در معرض و مواجهه محتوای پایگاه خبری، علمی، آموزشی باشد بیشتر از رابطه خود با اینترنت در جهت بازبینی هویت دینی خود سود جست و احتمال دارد که هویت دینی بازتابی داشته‌اند و یا بلعکس هر چه فرد در معرض و مواجهه با سایت‌های تفریحی و سرگرمی باشد کمتر از رابطه خود با اینترنت در جهت بازبینی هویت دینی خود سود جست است احتمال دارد هویت دینی سنتی داشته‌اند (قادرزاده و احمدپور، ۱۳۸۹: ۸۲). همچنین به نظر فانک و بوچمن قرار

1 Stracturation
2 bochman

گرفتن در معرض رسانه‌هایی چون اینترنت (مصرف رسانه‌ای) و ماهواره می‌تواند بر نگرش‌ها و رفتار و هویت مردم تأثیر بگذارد. تداوم پرداختن به آنها ممکن است در بلندمدت تأثیر منفی داشته باشد و باعث کاهش همدلی^۱، عدم بازدارندگی^۲ پاسخ‌های پرخاشگرایانه، عدم احساس تعلق ملی و مذهبی و تقویت این عقیده شود که دنیا محل خطرناکی است (گیدنز، ۱۳۸۷: ۷۸). کاستلز بنیادگرایی دینی را مهمترین منبع هویت‌ساز در عصر اطلاعات می‌داند و معتقد است، در عصر اطلاعات شاهد پیدایش هویت‌های نیرومند هستیم که در بهشت‌های برادری سنگر می‌گیرند و در برابر امواج جهانی و فردگرایی و رادیکال‌ایستادگی می‌کنند. آنها جماعت‌های خود را حول ارزش‌های سنتی، خدا، ملت و خانواده می‌سازد. در عصر اطلاعات، جماعت‌های دینی ممکن است به نهضت‌های دینی بنیادگرایی تبدیل شوند که هدف آنها تجدید بنای اخلاق در جامعه، استقرار مجدد ارزش‌های جاوید الهی، و تبدیل کل جهان، یا حداقل همسایگان نزدیک، به اجماع مومنان، و بدین ترتیب پایه‌ریزی جامعه‌ای نوین است. لذا می‌توان جنبش‌های دینی را تظاهر گونه‌ای از هویت به نام هویت مقاومت در برابر تحریم اجتماعی از جهانی شدن دانست (کاستلز، ۱۳۸۰: ۴۳۲). گیدنز جهانی شدن را فرآیندی تناقض‌آمیز و نابرابر و سرشار از خطر و فرصت می‌داند. در عصر پیشامدرن باورهای مذهبی بر تجربه‌ی رویدادها و موقعیت‌ها اعتماد تزریق می‌کردند ولی با رشد نهادهای اجتماعی مدرن میان اعتماد و مخاطره نوعی تعادل برقرار شد (گیدنز، ۱۳۸۷: ۷۶). و با ورود به عصر جهانی شدن بیشتر موقعیت‌های زندگی با دین به صورت نفوذ حاکم بر زندگی روزانه، سازگاری ندارند. کیهان‌شناسی مذهبی جایش را به دانشی که بر فناوری‌های مادی و اصول اجتماعی استوار است. دین و سنت همیشه پیوند نزدیکی با هم داشته‌اند و باز اندیشی مختص زندگی اجتماعی مدرن که مغایرت مستقیم با سنت دارد، سنت را بیشتر از دین تضعیف کرده است. لذا می‌توان پذیرفت که جهانی شدن، موجب تأثیر روبه‌کاهش دین و سنت شده است (گیدنز، ۱۳۸۴: ۱۳۰).

از نظر پارسونز هویت فردی در نظام اجتماعی تحت تأثیر هویت اجتماعی افراد برای برقراری نظم اجتماعی عمل می‌کند. پارسونز برای فرهنگ و به طریقی اولی برای دین شأن سیطره‌ی سیبرنتیک قایل بود. دین با جایگاه رفیعی که در نظام کنش داشت، می‌توانست ارزش‌ها را بیفزاید، هنجارها را شکل دهد، نقش‌های اجتماعی را در میان بگذارد و برای نظام‌های شخصیت، جامعه و رفتار، رهنمودهای کلی ارائه دهد. هرچه پیچیدگی نظام اجتماعی بیشتر شود، همزمان با تفکیک کارکردی دین ارزش‌های کلی تری نهادینه کرده و نظم

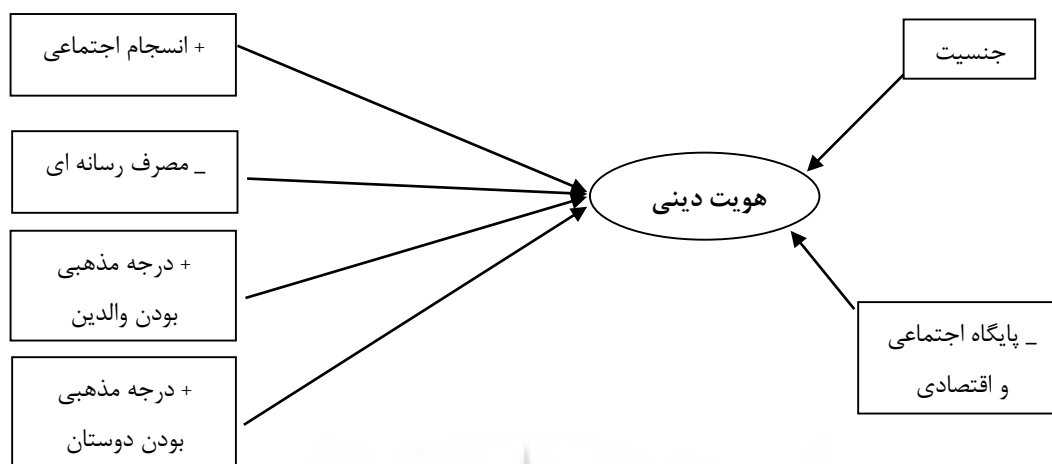
1 Empathy

2 Binhibit ion

جدیدی را به زندگی مدرن عطا می‌کند (سروش و همکاران، ۱۳۸۰: ۴۵). بنابراین از نظر پارسونز دین از طریق جامعه‌پذیری در قالب ارزش‌های اجتماعی در نظام شخصیتی و هویت اجتماعی وارد شده و در آن نهادینه می‌شود. در جوامع مدرن هویت فردی غیردینی است؛ زیرا به دلیل تفکیک‌های کارکردی، حوزه‌ی دینی از جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی زندگی افراد جدا می‌شود اما هویت اجتماعی افراد هنوز هم حضور خواهد داشت، چرا که در نظر او فرهنگ و دین برای برقراری نظم اجتماعی اهمیت بسزایی دارند و می‌تواند کنشهای اجتماعی را رهبری کنند. همچنین پارسونز معتقد است جوامع مدرن دین را مجبور و عقب‌رانده شده در نظر نمی‌گیرد. بلکه معتقد است به دلیل کلی‌شدن ارزشها، مفاهیم مقدس به تمام جامعه سرایت می‌کند (ترنر، ۱۹۹۸: ۱۳۶). بک فورد معتقد است نظر ویلسون در خصوص سکولار (عرضی) شدن دین مبتنی بر نظریه گماینشافت و گزلفاشت تونیس است که در مرحله‌ی اول یعنی گماینشافت، مذهب به تمام معنا همان «فرهنگ اجتماع» است بر تمام امور تسری دارد. تمامی موضوعات و اتفاقات بر مبنای براهین دینی تبیین و تشریح می‌شود و تمامی زندگی فردی نیز در سطره دین قرار دارد و مبنای عمده‌ی شکل‌دهی، هویت جوامع، گروه‌ها و افراد، مذهب می‌باشد اما در مرحله‌ی دوم دین نقش اساسی هویت‌دهی خود را از دست می‌دهد و به عنوان نهاد در کنار سایر نهادهای جامعه از جمله خانواده، سیاست، اقتصاد قرار می‌گیرد (بک فورد، ۱۹۹۲: ۱۱۰).

چارلز کولی صحبت از گروه‌های نخستین و دومین می‌نماید و مهمترین گروه‌های نخستین را خانواده (والدین)، گروه‌های همبازی (دوستان) و همسایگی می‌داند که در تشکیل هویت فردی، ماهیت اجتماعی و آرمانهای افراد نقش اساسی ایفا می‌نمایند. به نظر وی به واسطه روابط صمیمانه و رودرو موجود در آن‌ها این دسته از گروه‌ها مهمترین نقش را در زمینه هویت‌یابی فرد به خصوص هویت مذهبی ایفا می‌کنند و این هویت می‌تواند از سطح اجتماعی محلی، ملت و اجتماع جهانی گسترش یابد (اسکیدمور، ۱۳۷۵: ۲۴۹-۲۴۷). بلومر در بحث اجتماعی شدن و کنش، به نقش خانواده (والدین) و هویت پرداخته است. بر مبنای تئوری بلومر، فرایند اجتماعی شدن با کمک عوامل شش‌گانه ممکن است که عبارتند از: والدین، گروه همسالان، مدارس یا سازمان‌های رسمی مجامع عمومی، رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی. اجتماعی شدن عبارت است از: جریانی که انسان در آغاز آن، هنجارهای اجتماعی را یاد گرفته، با آن‌ها تطبیق می‌یابد. فرایند جامعه‌پذیری از نظر او در حقیقت به معنای یکی شدن و جا افتادن در جامعه کلان است. وی عنوان کرد در جامعه خانواده (والدین) هر کس می‌تواند موثر بو هویت مذهبی هر فرد باشد. علت این امر آن است که کودک بزرگترین و

بیشترین تجربه را از پدر و مادر خود فرا می‌گیرد و در کوتاه‌ترین مدت بیشترین تجربیات را می‌آموزد (سفیری و همکاران، ۱۳۸۶: ۶).

شکل شماره ۱: مدل نظری پژوهش

روش‌شناسی

در این پژوهش از روش پیمایش استفاده شده، همچنین حجم نمونه مورد نیاز برای این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۰ نفر از دانشجویان پیام نور شهرستان سقز می‌باشد. روش نمونه‌گیری طبقه‌ای است. ابزار مورد استفاده در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه از نوع سوالات بسته با طیف لیکرت (کاملاً موافقم، موافقم، بی‌نظر، مخالفم، کاملاً مخالفم) بوده است. بر اساس جدول شماره ۵ میزان آلفای کرونباخ برای هر یک از متغیرهای بالای ۰/۷ بوده است لذا دقت لازم برای احراز پایایی سازه‌های پژوهش در پرسشنامه به کار گرفته شده است.

یافته ها

جداول شماره ۶ و ۷ ویژگی های توصیفی پاسخگویان را نشان می دهد.
جدول شماره ۶: درصد و فراوانی متغیرهای جنسیت و تأهل

متغیر	فراوانی	درصد
جنسیت	زن	۶۵٪
	مرد	۳۵٪
وضعیت تأهل	مجرد	۹۴/۵
	مطلقه	۵/۵

جدول شماره ۷: میانگین، میانه، نما، واریانس، انحراف استاندارد، چولگی متغیرهای فاصله ای

متغیرها	آماره	میانگین	میانه	انحراف استاندارد	واریانس	چولگی	حداقل	حداکثر
هویت مذهبی	۳/۹۶	۴/۱۲	۰/۵۶۳	۰/۳۱۷	-۱/۱۱۳	۲	۵	
انسجام اجتماعی	۳/۸۰	۳/۸۳	۰/۴۶۰	-۰/۱۹۳	-۰/۹۱۷	۲	۵	
مذهبی بودن والدین	۳/۹۶	۴	۰/۷۸۵	۰/۶۱۶	-۰/۷۳۳	۲	۵	
مذهبی بودن دوستان	۲/۹۱	۲/۸۰	۰/۸۵۲	۰/۷۲۶	۰/۲۹۱	۱	۵	
اینترنت(مصرف رسانه ای)	۲/۷۸	۲/۷۱	۰/۵۹۲	۰/۳۵۰	۰/۴۷۴	۲	۵	
طبقه اقتصادی و اجتماعی	۲/۶۵	۲/۶۷	۰/۵۸۴	۰/۳۴۱	۰/۱۲۷	۲	۴	

بر اساس جدول شماره ۷ میانگین هر کدام از متغیرها در دامنه ۵-۱ گزارش شده است. تفسیر مقادیر چولگی به این شرح است که مقادیر مثبت چولگی نشان از این وضعیت دارد که نمره ی بیشتر پاسخگویان در مورد متغیر مورد نظر از مقادیر میانگین همان متغیر کمتر است. برای مقادیر منفی چولگی می توان استنباط کرد که نمره ی بیشتر پاسخگویان در مورد متغیر مورد نظر از مقدار میانگین همان متغیر بیشتر است.
جهت آزمون فرضیه های پژوهش متناسب با سطح سنجش متغیرهای مستقل و وابسته از آزمون های مناسب استفاده شده است. ابتدا میزان همبستگی و وضعیت معنی داری آن در میان متغیرهای مستقل فاصله ای و متغیر وابسته بررسی می شود.

جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

جدول شماره ۸: ضریب همبستگی پیرسون بین هویت دینی و متغیرهای مستقل

هویت دینی	همبستگی پیرسون	سطح معناداری
مصرف رسانه‌ای (اینترنت)	۰/۰۰۲	۰/۹۷۵
انسجام اجتماعی	۰/۳۳۵	۰/۰۰۰
مذهبی بودن والدین	۰/۳۴۹	۰/۰۰۰
مذهبی بودن دوستان	۰/۳۸۶	۰/۰۰۰
طبقه اقتصادی و اجتماعی	-۰/۰۴۷	۰/۳۵۶

باتوجه به جدول شماره ۸ از مجموع متغیرهای مستقل که همگی در سطح سنجش فاصله‌ای قرار دارند و از طریق آزمون همبستگی پیرسون مورد سنجش قرار گرفته‌اند، متغیرهای مذهبی بودن دوستان، والدین و انسجام اجتماعی با متغیر هویت دینی رابطه مستقیم و معناداری را دارند اما شدت همبستگی در سطح ضعیفی است.

مستقل رابطه جنس پاسخگویان با گرایش به هویت دینی آ جدول شماره ۹: آزمون

جنسیت	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	t	سطح معناداری
مرد	۲۴۷	۳/۹۹	۰/۵۵۶	۰/۰۳۵	-۱/۵۷۷	۰/۹۵۶
زن	۱۳۳	۳/۹۰	۰/۵۷۲	۰/۰۵۰		

بر اساس جدول شماره ۹ چون سطح معنی داری بیش از ۰/۰۵ است (۰/۹۵۶) لذا رابطه معنی داری میان جنسیت و هویت دینی وجود ندارد. به عبارت دیگر تفاوت معناداری بین وضعیت هویت دینی مردان و زنان وجود ندارد. برای سنجش رابطه سایر متغیرهای مستقل با متغیر هویت دینی از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شده است.

جدول شماره ۱۰: ضریب تعیین پیش بینی کننده ی هویت دینی

مدل	R	Rsquare	ضریب تعیین تعدیل شده
۱	۰/۵۵۳	۰/۳۰۶	۰/۲۹۷

Method: Enter

مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۵۵۳ می باشد که نشان می دهد بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق (هویت دینی) همبستگی نسبتاً قوی وجود دارد. اما مقدار ضریب تعیین (R^2) برابر ۰/۳۰۶ می باشد و نشان می دهد در حدود ۳۱ درصد از تغییرات متغیر هویت دینی توسط متغیرهای مستقل مقاله تبیین شده است.

جدول شماره ۱۱: ضرایب رگرسیون در تحلیل رگرسیون چندگانه. متغیر وابسته: هویت دینی

متغیر	B	Beta	t	سطح معناداری
اینترنت	-۰/۰۴۰	-۰/۰۴۲	-۰/۹۴۱	۰/۳۴۷
انسجام اجتماعی	۰/۳۵۱	۰/۲۷۴	۶/۲۶۲	۰/۰۰۰
مذهبی بودن دوستان	۰/۲۰۳	۰/۳۰۷	۶/۹۴۴	۰/۰۰۰
مذهبی بودن والدین	۰/۱۹۰	۰/۲۶۵	۶/۰۲۹	۰/۰۰۰
طبقه اقتصادی و اجتماعی	-۰/۰۶۹	-۰/۰۷۱	-۱/۶۲۰	۰/۱۰۶

بر اساس مقادیر جدول شماره ۱۱ و مقدار سطح معنی داری، متغیرهای انسجام اجتماعی، مذهبی بودن والدین، مذهبی بودن دوستان رابطه معنی داری با هویت دینی دارند اما متغیرهای مصرف رسانه ایی (اینترنت) و طبقه اقتصادی و اجتماعی رابطه معنی داری با هویت دینی ندارند. بر اساس مقادیر بتا می توان شدت اثر هر کدام از متغیرهای مستقل را بر هویت دینی به این شیوه گزارش کرد: مذهبی بودن دوستان بیشترین تأثیر را بر هویت دینی دانشجویان را داشته است و متغیرهای انسجام اجتماعی و مذهبی بودن والدین مقادیر دیگری از تأثیرگذاری را بر هویت دینی داشته اند.

تحلیل مسیر روشی است که برای تعیین اثر مستقیم و غیر مستقیم و بی اثر بین متغیرهای موجود در نظام علی استفاده شده است. مهمترین مزیتی که روش تحلیل مسیر نسبت به روش تحلیل رگرسیون دارد، این است که در روش تحلیل رگرسیون، تنها قادر با شناسایی تأثیر مستقیم هر متغیر مستقل بر متغیر وابسته بودیم، اما در روش تحلیل مسیر، علاوه بر تأثیر مستقیم، امکان شناسایی تأثیر غیر مستقیم هر یک از متغیرهای مستقل بر وابسته نیز وجود دارد. به همین خاطر در تحلیل مسیر با چندین معادله خط رگرسیونی استاندارد شده مواجه هستیم در حالی که در تحلیل رگرسیون تنها یک معادله خط رگرسیونی استاندارد شده داشتیم (منصورفر، ۱۳۸۵: ۲۰۸).

جدول شماره ۱۲: ضرایب مسیر هر کدام از متغیرهای پژوهش در مراحل تحلیل مسیر

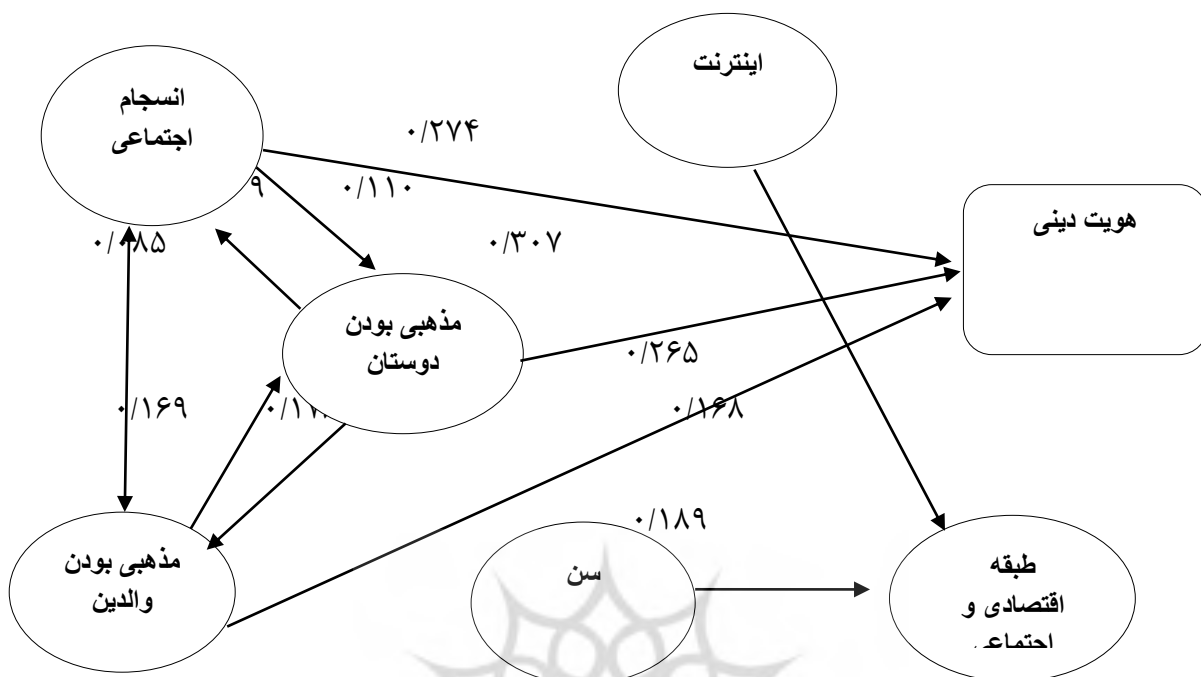
گام اول: متغیرهای موثر بر هویت دینی				
متغیر مستقل	مقدار B	ضریب مسیر (بتا)	مقدار t	سطح معناداری
انسجام اجتماعی	۰/۳۵۱	۰/۲۷۴	۶/۲۶۲	۰/۰۰۰
مذهبی بودن دوستان	۰/۲۰۳	۰/۳۰۷	۶/۹۴۴	۰/۰۰۰
مذهبی بودن والدین	۰/۱۹۰	۰/۲۶۵	۶/۰۲۹	۰/۰۰۰
گام دوم: متغیرهای موثر بر دوستان مذهبی				

جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

متغیر مستقل	مقدار B	ضریب مسیر (بتا)	مقدار t	سطح معناداری
والدین مذهبی	۰/۱۸۳	۰/۱۶۹	۳/۳۲	۰/۰۰۱
انسجام اجتماعی	۰/۲۱۳	۰/۱۱۰	۲/۱۵	۰/۰۳۲
گام سوم: متغیرهای موثر بر انسجام اجتماعی				
متغیر مستقل	مقدار B	ضریب مسیر (بتا)	مقدار t	سطح معناداری
دوستان مذهبی	۰/۰۵۶	۰/۱۰۹	۲/۰۹	۰/۰۳۷
والدین مذهبی	۰/۰۴۹	۰/۰۸۸	۱/۶۸	۰/۰۱۶
گام چهارم: متغیرهای موثر بر والدین مذهبی				
متغیر مستقل	مقدار B	ضریب مسیر (بتا)	مقدار t	سطح معناداری
دوستان مذهبی	۰/۱۶۴	۰/۱۷۸	۳/۴۹	۰/۰۰۱
انسجام اجتماعی	۰/۱۵۲	۰/۰۸۵	۱/۶۸	۰/۰۲۴

مراحل تحلیل مسیر بدین صورت بوده است که در گام اول تمامی متغیرهای مستقل پژوهش که با متغیر وابسته (هویت دینی) در ارتباط اند وارد تحلیل شده است تا متغیرهای که در مدل موثرند مشخص شوند. همانگونه که در جدول شماره ۱۲ نشان می‌دهد از بین متغیرهایی مستقل پژوهش دوستان مذهبی، والدین مذهبی و انسجام اجتماعی دارای سطح معناداری قابل قبولی هستند و رابطه مستقیم و معناداری با متغیر وابسته (هویت دینی) دارند و در مدل باقی می‌مانند. در گام دوم متغیر مستقلی که بیشترین بتا را در ارتباط با متغیر وابسته داشته است (دوستان مذهبی) به عنوان متغیر وابسته قرار گرفته است و دیگر متغیرهای مستقل تحقیق به عنوان متغیر مستقل با این متغیر در ارتباط گذاشته می‌شود. متغیر والدین مذهبی و انسجام اجتماعی رابطه معنادار و مستقیمی با دوستان مذهبی دارد. در گام سوم متغیر انسجام اجتماعی که دومین ضریب بتا را داشته است به عنوان متغیر وابسته قرار داده شده است و همانطور که نشان داده شده است دو متغیر دوستان و والدین مذهبی با متغیر مورد نظر ارتباط مستقیم و معناداری دارند. در گام چهارم و آخر متغیر والدین مذهبی که دارای سومین بتا بوده است به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته می‌شود و همانگونه که جدول نشان می‌دهد متغیرهای دوستان مذهبی، انسجام اجتماعی با این متغیر ارتباط مستقیم و معناداری دارد.

شکل شماره ۲: مدل نهایی تحلیل مسیر (بر اساس بتا)

جدول شماره ۱۳: میزان تأثیر مستقیم و غیرمستقیم کل متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (هویت دینی)

انواع تأثیر					متغیرها
اثر کاذب	اثر علی	غیرمستقیم	مستقیم	همبستگی کل	
۰/۰۵	۰/۲۸۵	۰/۰۱۱	۰/۲۷۴	۰/۳۳۵	انسجام اجتماعی
۰/۰۲	۰/۳۸۸	۰/۰۸۱	۰/۳۰۷	۰/۳۸۶	مذهبى بودن دوستان
۰/۰۳	۰/۳۴۶	۰/۰۸۱	۰/۲۶۵	۰/۳۴۹	مذهبى بودن والدین
-۰/۰۱۱	-۰/۰۱۳	-۰/۰۱۳	-	۰/۰۰۲	اینترنت
-۰/۰۱۵	-۰/۰۱۵	-۰/۰۱۵	-	-	سن
-۰/۰۴۷	-	-	-	-۰/۰۴۷	طبقه اقتصادى و اجتماعى

با توجه با جدول شماره ۱۳ از میان متغیرهایی که تأثیر مستقیم بر هویت دینی دارند متغیرهای انسجام اجتماعی، مذهبى بودن دوستان و مذهبى بودن والدین یک رابطه معنی دار مثبت با هویت دینی دانشجویان دارند. متغیرهای میزان استفاده از اینترنت و پایگاه اقتصادی- اجتماعی رابطه معنی داری با هویت دینی ندارند. همچنین تأثیرات غیرمستقیم متغیرها بسیار اندک اند و یکدیگر را خنثی می کنند به طوری که کل آثار غیر مستقیم نزدیک به ۲۰ درصد تأثیر کل بوده است. در مجموع نتایج تحلیل مسیر نشان می دهد که مدل ترسیم شده برای تبیین هویت دینی دانشجویان به خوبی توانسته از عهده تبیین برآید.

بحث و نتیجه‌گیری

دین هنوز تأثیر چشمگیری در زندگی اجتماعی جوانان دارد. آنها در انتخاب‌های سرنوشت‌ساز زندگی خود مانند انتخاب همسر یا انتخاب‌های روزمره مانند طرز پوشش دین را یکی از ملاک‌های انتخاب می‌دانند. اکنون جوانان درباره‌ی کارایی و سودمندی دین در عرصه‌های عمومی در حال داوری هستند و به نظر می‌رسد که آن را در ساحت‌های خصوصی‌تر زندگی محدود کرده‌اند. بنابراین احتمالاً در آینده انتخاب‌های جوانان در اجتماع اگر هم با توجه به دین باشد باز هم خصلت غیر دینی تری (نه لزوماً ضد دینی) خواهند داشت. همانطور که در سطور پیشین اشاره شد هویت دینی یکی از اجزای اساسی هویت هر شخص به حساب می‌آید زیرا هر فرد در تعریف خود، مذهب خود را بیان می‌کند و در جامعه‌ای که مسأله هویت در ابعاد مختلف از جمله از بعد هویت دینی به موضوع کانونی در بررسی‌های اجتماعی تبدیل شده است.

بر اساس چهارچوب‌های نظری (از جمله نظریه‌های ساخت‌یابی و کاشت) هر چه افراد در مواجهه با اینترنت فعالیت و مشارکت بیشتری داشته باشد و هر چه این فعالیت بازتابانه‌تر باشد، در تولید معنا بیشتر سهم می‌گیرد و بیشتر احتمال می‌رود که هویت دینی آن متأثر از این فضا بازتابی باشد. اما هر چه فرد در مواجهه با اینترنت، فعالیت و مشارکت کمتری داشته باشد و هر چه این فعالیت غیر بازتابانه باشد در باز تولید معنا سهم می‌گیرد و اثر کمتری از اینترنت گرفته و بیشتر احتمال می‌رود که هویت دینی‌شان سنتی‌تر باقی بماند. همچنین امیل دوکیم در بحث مذهب بر نقش جوامع مبتنی بر همبستگی مکانیکی و ارگانیکی اشاره می‌کند. وی بر این باور است که در جوامع مبتنی بر همبستگی مکانیکی افراد دارا سرنوشت یکسان، آداب و رسوم، فرهنگ و مذهب مشابهی هستند، این نوع جوامع (همبستگی مکانیکی) بر مذهب بیشترین تأثیر را داشته و باعث افزایش مذهب، فرهنگ، وجدان جمعی تک‌تک افراد این نوع جامعه می‌شود اما در جوامع مبتنی بر همبستگی ارگانیکی دیگر افراد این نوع جوامع دارای ویژگی‌های مشابه از جمله مذهب، فرهنگ یکسانی نیستند بلکه تفاوت‌های فردی رایج است. پس جامعه مبتنی بر همبستگی ارگانیک کمترین تأثیر بر افزایش مذهب، فرهنگ و ... مردم را دارد. سپس از نظر یونگ، کولی و بلومر بین هویت دینی و مذهبی بودن خانواده (والدین) و دوستان رابطه‌ی مستقیم وجود دارد، یعنی هرچه میزان مذهبی بودن والدین یا خانواده و دوستان قوی و محکم باشد هویت دینی قوی خواهیم داشت، و اگر هرچه میزان مذهبی بودن والدین یا خانواده و دوستان ضعیف و سست باشد هویت دینی ضعیف خواهیم داشت. در مورد نتایج بدست آمده می‌توان گفت: در مورد

فرضیه اول (بین مصرف رسانه ای (اینترنت) و هویت دینی رابطه‌ی معنادار و مستقیمی وجود دارد) رابطه معنی داری میان دو متغیر بدست نیامد و این نتیجه با یافته‌های احمدپور و قادرزاده (۱۳۸۹) و ایزدی و قاسمی (۱۳۹۰) همخوانی دارد اما در پژوهش علوی و همکاران (۱۳۸۹) رابطه این دو متغیر معنی دار بوده است.

در مورد فرضیه دوم (بین انسجام اجتماعی و هویت دینی رابطه معنادار و مستقیمی وجود دارد) رابطه میان دو متغیر معنی دار بوده است و نتیجه این فرضیه با نظریه دوکیم در مورد انسجام اجتماعی هماهنگ است. در مورد فرضیه سوم (بین جنسیت و هویت دینی رابطه معناداری وجود دارد) نتیجه آزمون تی دو گروه مستقل نشان داد که رابطه معنی داری میان متغیرهای جنسیت و هویت دینی وجود ندارد و این یافته با یافته‌های سفیری و غفوری (۱۳۸۶)، فرح آبادی و احقر (۱۳۸۹) و سروش و ایمان پور (۱۳۸۱) همخوانی ندارد اما با یافته‌های باقری و همکارانش (۱۳۸۶) هماهنگ است. در مورد فرضیه چهارم و پنجم که بر طبق آنها به ترتیب بین مذهبی بودن والدین و دوستان با هویت دینی رابطه معنادار و مستقیمی وجود دارد، هر دو فرضیه تایید شده‌اند و این نتایج با نظریه یونگ درباره رابطه مذهبی بودن والدین و دوستان با هویت دینی همراه است و همچنین با یافته‌های سروش و ایمان پور (۱۳۸۱) و گدازگر و فتحی (۱۳۸۵) هماهنگی دارد. اما با یافته‌های سفیری و غفوری (۱۳۸۶) در تعارض است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد هویت دینی دانشجویان امروز دارای گسستگی نسبت به نسل‌های گذشته است. آنها از قرائت و برداشتهای سنتی و تفاسیر رایج گسسته‌اند و هویت دینی جوانان نسبت به نسل‌های پیشین از قدرت کمتری برخوردار است و نقش کمتری در شکل‌دهی ساختمان هویت اجتماعی دارد. و این مطلب برای دین که یکی از مهم‌ترین کارکردهایش هویت بخشی است، یک چالش محسوب می‌شود.

منابع

- احمدپور، مریم. قادرزاده، امید. (۱۳۸۹). «تعامل در فضای سایبر و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان»، دو فصلنامه علمی - تخصصی پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره پنجم، پاییز و زمستان: ۷۵-۹۹.
- ازکیا، مصطفی. غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۰). «بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی سازمان یافته روستاییان در نواحی روستایی شهرستان کاشان»، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال نهم، شماره ۳۶، زمستان، ۲۰۵-۱۷۵.
- اسکیدمور، ویلیام. (۱۳۷۵). نظریه‌های جامعه‌شناسی تفکری نظری در جامعه‌شناسی، تهران، انتشارات تابان.
- اکبری، بهمن. (۱۳۸۷). «بحران هویت و هویت دینی» مجله پیک نور، سال ششم، شماره چهارم، فروردین: ۲۱۹-۲۲۳.
- ایزدی، مهشید. قاسمی، کبری. (۱۳۹۰). «تأثیرات استفاده از شبکه اطلاعات جهانی بر هویت دینی - ملی دانش آموزان»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۸، بهار: ۱۲۰ - ۱۱۴.
- ایمان پور، محمدتقی. سروش، مریم. (۱۳۸۱). «بررسی وارزیابی عوامل موثر بر هویت دینی جوانان در شیراز»، مجله علمی-پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره دوم، شماره ۳۰ و ۳۱، پاییز و زمستان، ۶۸-۳۹.
- بزرگیان، امین. (۱۳۸۵). «استفاده مستمر از هویت دینی به بهانه بحث هویت در آیین»، اسفند، شماره ۶: ۴۵-۴۲.
- بیکر، ترزال. (۱۳۸۸). روش تحقیق نظری در علوم اجتماعی، مترجم: هوشنگ نایی، تهران، نشر دانشگاه پیام نور.
- رفیع پور، فرامرز. (۱۳۸۰). توسعه و تضاد، تهران، انتشارات مرکزی سهامی انتشار.
- ریتزر، جورج. (۱۳۸۶). نظریه‌ی جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۴). روش تحقیق در علوم اجتماعی، جلد اول، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سراج زاده، حسین. پویافر، محمد رضا. (۱۳۸۶). «مقایسه تجربی سنجه‌های دینداری: دلالت‌های روش‌شناسانه کاربرد سه سنجه در یک جمعیت»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هشتم، شماره ۴: ۷۰-۳۷.
- سراج زاده، سیدحسین. (۱۳۷۵). بررسی رابطه‌ی دین‌داری و بزهکاری دانش‌آموزان دبیرستان‌های تهران. اداره کل آموزش و پرورش استان تهران.

سفیری، خدیجه. غفوری، معصومه. (۱۳۸۶). «بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران با تأکید بر تأثیر خانواده» پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره دوم، بهار و تابستان سال ۱۳۸۸: ۲۷ - ۱.

شریعتی، علی. (۱۳۵۶). جامعه شناسی ادیان، تهران، بی نا.
طالبان، محمد رضا. (۱۳۸۷). خانواده، دانشگاه و جامعه پذیری مذهبی جوانان (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه تهران)، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه شناسی، دانشگاه تهران.
عیوضی، محمد رحیم. (۱۳۸۰). «هویت دینی و چالش های آن»، نامه ی پژوهش، پاییز و زمستان، شماره ۲۲ و ۲۳: ۲۰۷-۱۸۰.

فیض آباد، حمید قاسمی. (۱۳۹۲). «تغییر نگرش دینداری ایرانیان با تأکید بر جوانان در بازه ی زمانی ۷۹ تا ۸۸»، مجله شورای اسلامی شدن دانشگاهها و مراکز آموزشی: ۲۰-۱.
قادرزاده، هیرش. (۱۳۸۹). «بازنمایی هویت ملی وقومی در نشریات دانشجویان کرد زبان، در فاصله زمانی سال های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴»، فصلنامه مطالعات سیاسی، سال دوم، شماره ۸، تابستان: ۲۷-۱.

قادی عباسی، مجتبی. (۱۳۸۵-۱۳۸۶). «بررسی رابطه استفاده از اینترنت و هویت دینی کاربران»، سال هجدهم، شماره یک، فصلنامه رسانه: ۱۹-۱۷۳.
قصری، علیرضا. (۱۳۸۹). «مؤلفه های هویت دینی»، نامه فرهنگ و ارتباطات، زمستان: ۱۷۰-۱۳۸.

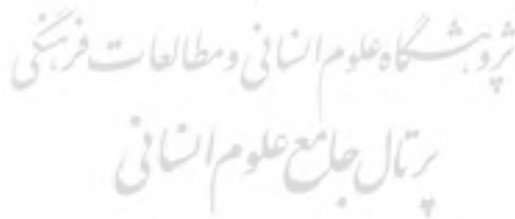
کلانتری، عبدالحسین. عزیزی، جلیل و زاهدانی، سعید زاهد. (۱۳۸۸). «هویت دینی و جوانان»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره دوم، شماره ۶، تابستان: ۱۴۱-۱۲۵.
کوزر، لوئیس. (۱۳۸۹). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی.

گدازگر، حسین. فتحی، لاله. (۱۳۸۵). «دانش آموزان دختر: هویت دینی و هویت قومی؟»، نشریه دانشکده ی علوم انسانی واجتماعی دانشگاه تبریز: ۱۶۲-۱۳۸.
گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۴). چشم اندازه های جهانی، ترجمه ی محمد رضا جلالی پور، تهران، طرح نو.

گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۷). پیامدهای مدرنیته، ترجمه ی محسن ثلاثی، تهران، مرکز میرزایی، خلیل. (۱۳۸۸). پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه نویسی، جلد اول، تهران، انتشارات جامعه شناسی.

یوسفی، علی. (۱۳۸۵). «وضعیت انسجام اجتماعی در ایران»، نشریه جامعه شناسی و علوم اجتماعی آیین، اسفند، شماره ۶: ۱۴-۱۳.

- Aldridge, A. (2000), *Religion in the Contemporary World*, Cambridge Press.
- Baert, F (1969), Introduction. In F, Barth (ed), *Ethnic Groups and Boundaries; The Social Organization of Culture Difference*, London & Unwim.
- Baert, P. (1998), *Social Theory in the Twentieth Century*, London, Polity Press.
- Beckford, J, A. (1992), *Religion and Advance Industrial Society*, London and New York: Routledge.
- Campbell. H. (2006). *Religion and the internet, communication research trends*, Volume No.
- Crippen, T. (1988). Old and new Gods in the Modern world: Toward a Theory of Religious Transformation, *Social Forces*, Vol, 67.
- Turner J, H. (1998), *The Structure of Sociological Theory*, Sixth Edition, New York: Wadsworth Publishing Company.
- Zegourides, G, D & Zegourides, C. (2000), *Sociology*, Foster City, IDG Books: Worldwide.

Sociological Explanation of Religious Identity among Students of Payamnoor University of Saghez

Salam Shahabi

Undergraduate of Social Science Research, Payamnoor University (Baneh branch)

Farhad Bayani

Ph.D. Student of Economic and Development Sociology, University of Tabriz

Abstract

The article wants study religious identity and its social determinants. Religion as dynamic phenomena is the most important element of cultural identity in Iran also it has important role in shaping to identification of youth. According to Iran's young population, religious identity is much more important. Religious identity is most important element of social identity and has center role in identification of youth. The study population of this paper are students of Payamnoor University of Saghez in 2015, also sample size is 380 students of the university that they selected with stratified sampling method. Research method is survey. In order to gathering data, we used from questionnaire based on Likert scale. The findings show religious parents, religious friends and social solidarity have significant relationship with religious identity of students but media consumption in internet, social economic status and gender haven't meaningful relationship with that.

Keywords: religious identity, media consumption (internet), social solidarity.